

PRIVATNI ZATVORI

U radu je reč o privatizaciji zatvora koja postaje veoma aktuelna tema krajem prošlog veka, prvo u SAD i Velikoj Britaniji, a potom i u drugim delovima sveta. Razlozi koji opravdavaju privatizaciju tiču se velikih budžetskih izdvajanja za održavanje sistema penalnih institucija, prebukiranosti zatvora i neuspešnosti državnih penalnih ustanova u suzbijanju recidivizma. Protivnici privatizacije zatvora ističu da je sticanje profita putem izvršenja kazne lišenja slobode nemoralno, da je u pitanju sfera nad kojom država mora da zadrži monopol, te da postoji značajan rizik da će ljudska prava osuđenika biti povređena ukoliko tržišni principi zavladaju i ovom oblašću. Pobornici privatizacije, pak, izlažu svoje kontraargumente, koji se odnose na ekonomičnost i unapređenje zatvorskog sistema.

I pored mnogih otvorenih pitanja, autor ukazuje da su tokom poslednjih dvadeset godina privatni zatvori osigurali svoje mesto u savremenom sistemu izvršenja krivičnih sankcija, iako ovaj tip ustanova, suprotno očekivanjima, nije ostvario značajnije uspehe u svojoj praksi.

Ključne reči: *privatni zatvori, prebukiranost zatvora, kaznena politika, recidivizam*

1. Privatni kapital i izvršenje zatvorske kazne

Prebukiranost zatvora i velika izdvajanja iz državnog budžeta za održavanje sistema penalnih ustanova dominantno su uticali na pojavu modernih privatnih zatvora tokom osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka, i to pre svega u SAD i Velikoj Britaniji. Poznato je da SAD drži neslavni rekord u broju osuđenika koji izdržavaju zatvorsku kaznu sa čak 730 zatvorenika na svakih 100.000 građana, dok u Velikoj Britaniji situacija ipak nije kritična jer je na svakih 100.000 građana zatvoreno njih

155.¹ U SAD je takodje zabeležen skokoviti porast ukupne zatvoreničke populacije, pa je broj onih koji se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne učtvorostručen u periodu od 1973. do 1990. godine.² Dalje, ova država je samo tokom 2008. godine izdvojila preko 75 milijardi dolara za izvršenje krivičnih sankcija, od čega je najznačajniji deo sredstava uložen upravo u izvršenje zatvorske kazne.³ U tom smislu ne začuđuje što je upravo iz SAD potekla ideja o privatizaciji zatvora, razume se sa željom da se ogromna davanja iz državne kase svedu na prihvatljive razmere, te da se istovremeno postignu bolji rezultati u budućem suzbijanju kriminaliteta.

Svakako, istorija kaznenih ustanova pamti privatne kaznionice i iz nešto dalje prošlosti. Tako se početkom 19. veka u SAD ustalila praksa angažovanja zatvorenika na najtežim fizičkim poslovima kao što su izgradnja puteva i železnica, zidanje javnih zgrada i slično, pri čemu je država "iznajmljivala" osuđenike privatnom sektoru u cilju obavljanja pomenutih radova. Privatnici su državi plaćali određeni iznos kao naknadu za rad zatvorenika, a neretko je privatni sektor na sebe preuzimao i brigu o smeštaju, ishrani i čuvanju osuđenika.⁴ Zabeleženo je da je ovakavo "moderno ropstvo" podrazumevalo izuzetno loš tretman zatvorenika, te da su oni često bili nezaštićeni i iskorišćeni do krajnjih granica izdržljivosti. Osim toga, govorimo o vremenu kada jačaju ideje o blagodetima sindikalnog udruživanja, te je u tom smislu jasno da su se sindikalne organizacije oštro suprotstavljale angažovanju nezaštićene i jeftine zatvoreničke radne snage. Otuda ne začuđuje to što je izdržavanje zatvorske kazne pod patronatom privatnih korporacija i preduzetnika u SAD proglašeno neustavnim početkom 20. veka, od kada ovakva praksa odlazi u istoriju.⁵

¹ Po velikom broju zatvorenika ističe se i Rusija sa 529 zatvorenika na svakih 100.000 građana. Prema: International Centre for Prison Studies, *World Prison Brief*, podaci za Veliku Britaniju i Rusiju su iz 2012. godine, a za SAD iz 2010. godine.

² McDonald, prema: D. Pozen, "Managing a correctional marketplace: prison privatization in the United states and the United kingdom", *Journal of Law & Politics*, 19, 2003, str. 262.

³ J. Schmitt, K. Warner, S. Gupta S, *The high budgetary cost of incarceration*. Washington DC, 2010, str. 2.

⁴ D. W. Miller, "The Drain of Public Prison Systems and the Role of Privatization: An Analysis of State Correctional Systems", *ProQuest Discovery Guides*, February 2010, dostupno na; "www.csa.com/discoveryguides/prisons/review.pdf", pristupljeno 21. februara 2012. godine

⁵ Više o ekonomskim razlozima koji su uticali na ukidanje privatnih zatvora, pogledati u: D. W. Miller, "The Drain of Public Prison Systems and the Role of Privatization: An Analysis of State Correctional Systems", *ProQuest Discovery Guides*, February 2010, dostupno na; "www.csa.com/discoveryguides/prisons/review.pdf", pristupljeno 22. februara 2012. godine

Međutim, narastajući talas kriminaliteta, gorući problem prenaseljenosti zatvora, nezadovoljstvo osuđenika, pobune po penalnim ustanovama i visoka stopa povrata ponovo aktuelizuju mogućnost uključivanja privatnog kapitala u mehanizme izvršenja krivičnih sankcija. Problemi sa zatvorima osobito su karakteristični za SAD kao državu sa izuzetno kompleksnim sistemom kaznionica koje postoje kako na centralnom nivou, tako i na nivou federalnih država. Na prebukiranost američkih zatvora, ubrzano popunjavanje zatvorskih kapaciteta i izricanje dugotrajnih zatvorskih kazni uticale su mnoge inicijative putem kojih je trebalo staviti kriminalitet pod kontrolu, a građanima koji poštuju zakon zagarantovati bezbednost. Među takvim inicijativama posebno se ističe ona poznata pod krilaticom "*Three strikes and you're out*", koja je omogućila da se u značajnom broju federalnih država svako lice koje bude osuđeno i po treći put, - uputi na izdržavanje vremenski neodređene kazne zatvora, bez obzira na prirodu i težinu delikata iz celokupnog kaznenog dosijea.⁶

U SAD je takođe izražen trend učestalog primenjivanja dugotrajnih zatvorskih kazni za krivična dela u vezi sa zloupotrebom narkotika,⁷ pri čemu zatvaranje populacije koja učestvuje u ovom obliku kriminaliteta dodatno komplikuje zahteve koji se stavljaju pred penalne ustanove, utoliko što treba misliti o problemima u vezi sa zavisnošću, specifičnim bezbednosnim izazovima i sličnom. Ne bi li se svi ovi ljudi bezbedno i što ekonomičnije smestili, država se okreće privatnom kapitalu, otvarajući jedno nove polje na koje se može investirati novac, i to u cilju ostvarivanja popriličnog profita. O perspektivnosti nove penalne delatnosti najilustrativnije govori podatak da za godišnje izdržavanje samo jednog zatvorenika u Kaliforniji, inače saveznoj državi sa najvećom prebukiranošću zatvora, iz budžeta treba izdvojiti čak 44.563,00 dolara.⁸

Kada je reč o Velikoj Britaniji u ovoj zemlji se takođe tokom poslednjih decenija 20. veka aktuelizuje problematika privatnih zatvora. Međutim, za razliku od SAD, ovde je privatizacija penalnog sistema imala bitno drugačiju političku pozadinu. Naime, po dolasku *Margaret Thatcher* na poziciju premijera tokom 1979. godine, konzervativci plasiraju neoliberalističku ideologiju, shodno kojoj, po njima precenjena i utopistički osmišljena, država blagostanja treba da ostane negde u prošlosti. Konzervativci se zalažu za sistem u kome caruje slobodna privreda i u kome

⁶ Više o efektima ovih zakona u: L. Stolzenberg, S. D' Alesio, "Three strikes and you're out, The impact of California's new mandatory sentencing law on serious crime rates", *Crime & Delinquency*, 43/4, 1997, str. 457-469.

⁷ M. A. Hallett, *Private prisons in America: a critical race perspective*, Chicago, 2006, str. 124,125.

⁸ A. Skolnick, "Runaway Prison Costs Trash State Budgets", *The Fiscal Times*, februar 2011.

državna uprava samo omogućava da zakoni konkurencije i samoregulacije tržišta nesmetano funkcionišu. Stoga vlast nastoji da uključi privatni kapital u izgradnju novih bolnica i škola, u pružanje socijalnih usluga, ali i u izgradnju i održavanje kaznenih ustanova.⁹ Dakle, u Velikoj Britaniji problem prenaseljenosti nije dosegao takve kritične razmere da bi otvaranje privatnih ustanova postalo neophodnost, već je postojala volja da se i u ovoj oblasti primeni jedna jedinstvena filozofija na bazi koje je trebalo reformisati celokupan sistem funkcionisanja države i privrede. Sa druge strane, ovakav sled događaja je omogućio Britancima da nešto bolje i sistematičnije kontrolišu svet privatnih kompanija koje su se pojavile kao pružaoci penalnih usluga, te da u tom smislu odlučnije odbace one elemente privatizacije koji su se pokazali kao nepoželjni.¹⁰

Osim u Velikoj Britaniji i u drugim evropskim zemljama se takođe otvaraju privatne penalne ustanove, mada ovaj koncept u načelu nije dobro prihvaćen na starom kontinentu. U Holandiji se privatni kapital poslednjih godina uključio u oblast izvršenja krivičnih sankcija, u Francuskoj i Nemačkoj privatni sektor učestvuje u upravljanju zatvorima,¹¹ a u literaturi se navodi da zemlje poput Irske, Letonije, pa i Srbije, razmišljaju o mogućnostima privatizacije kaznenog sektora.¹² Ipak, naglašavamo da kada je reč o Srbiji nismo došli do bilo kakvih saznanja o nekoj konkretnijoj inicijativi na ovu temu. U kontinentalnom delu Evrope su inače opšte prilike takve da bi se teško moglo govoriti o širem i suštinskom prihvatanju privatizacije zatvora, s obzirom na bogatu tradiciju i čvrste mehanizme zaštite ljudskih prava, te samim tim i manifestovanje značajnog otpora ka inovacijama koje bi potencijalno mogle prouzrokovati povredu ovih prava. Otuda se smatra da je evropski kontinentalni zatvorski sistem najusklađeniji sa standardima koje je nekada propagiralo Društvo naroda, a danas Ujedinjene nacije i Evropska unija, te da u tom smislu ovaj sistem ne može tek tako da podlegne globalističkim tendencijama i uticajima iz SAD.¹³

U Australiji je zastupljen nezanemarljiv broj privatnih zatvora, što je sasvim očekivano ukoliko se ima u vidu specifično državno uređenje Krunskih zemalja Komonvelta (*Commonwealth realms*), te politički i kulturni uticaj koji Velika Britanija neminovno vrši na Australiju. Zanimljivo je da je u Viktoriji, jednoj od australijskih država, u privatnim zatvorima smešteno čak 50% ukupne zatvorske populacije te države, što je

⁹ Y. Jewkes, J. Bennet, *Dictionary of prisons and punishment*, Devon, 2008, str. 229.

¹⁰ Više o tome: D. Pozen, op.cit, str. 258-260.

¹¹ Y. Jewkes, J. Bennet, op. cit, str. 229.

¹² Prema: D. Pozen, op.cit, str. 253, 254.

¹³ Z. Nikolić, "Nacionalne, kulturološke i filozofskopravne karakteristike zatvorskih sistema (uporedna analiza)", *Strani pravni život*, 2, 2009, str. 281.

najveće zabeleženo učešće privatnog kapitala u izvršenju zatvorske kazne bilo gde u svetu.¹⁴

Kada je reč o samoj tehnici putem koje privatni kapital ulazi u zatvore, tu uočavamo više bitno različitih modaliteta. Prvo, postoji mogućnost da se privatne kompanije angažuju u pružanju raznovrsnih usluga, kao što su pripremanje hrane, zdravstvena zaštita, psihološki tretmani, programi stručnog osposobljavanja, rehabilitacijski programi i slično. Država daje sredstva za pružanje pomenutih usluga vodeći računa o mogućim uštedama, te se rasterećuje od mnogih kompleksnih aktivnosti, a penalne ustanove koje su korisnici usluga privatnog sektora u suštini i nisu privatizovane. Drugi modalitet podrazumeva finasiranje projektovanja i izgradnje zatvora od strane privatnog kapitala, pri čemu u fazi nakon izgradnje objekta država plaća zakupninu i snosi druge troškove u vezi sa izvršavanjem zatvorske kazne koja je inače u potpunosti prepuštena privatnicima.¹⁵ Treći modalitet obuhvata predavanje postojećih državnih penalnih ustanova privatnim kompanijama, koje dobijaju određenu novčanu nadoknadu po svakom zatvoreniku koji izdržava kaznu u privatizovanoj ustanovi.¹⁶ Naime, privatnoj kompaniji sleduje *per diem* naknada, a profit je utoliko veći ukoliko se manji deo ovog iznosa utroši za pokrivanje faktičkih troškova. Očigledno je da iz predstavljene računice mogu da proizađu određene zloupotrebe, to jest forsiranje štednje po raznim osnovima, uključujući zakidanje na obrazovnim i rehabilitativnim sadržajima, što svakako ne ide u prilog osuđenima. Oni koji se zalažu za što širu privatizaciju, pak, naglašavaju da takve nepravilnosti država može da spreči bez većih muka, i to čestim i rigoroznim kontrolama koje mogu rezultirati i jednostranim raskidom ugovora o saradnji.¹⁷

2. Privatizacija zatvora i unapređivanje sistema izvršenja zatvorske kazne

Već smo naglasili da su poslednje decenije 20. veka donele zaokret u smislu oštrije kaznene politike i šire primene zatvorske kazne u Velikoj Britaniji i SAD, što je bilo posledica porasta stope kriminaliteta u ovim

¹⁴ R. Harding, "Private Prisons in Australia: The Second Phase", *Trends & issues in crime and criminal justice*, 84, 1998, str. 1.

¹⁵ Y. Jewkes, J. Bennet, op. cit, str. 229.

¹⁶ O modalitetima putem kojih privatni sektor može učestvovati u izvršenju kazne zatvora pogledati: T. Pratt, J. Maahs, "Are private prisons more cost-effective than public prisons? A meta-analysis of evaluation research studies", *Crime and Delinquency*, 45, 1999, str. 359.

¹⁷ Y. Jewkes, J. Bennet, op. cit, str. 230.

državama.¹⁸ Ipak, promene u zatvorskom sistemu i privatizaciju zatvora bitno uslovljavaju i pojedini teorijski pravci koji plasiraju neke nove ideje. Otuda je bila veoma uticajna penološka struja predvođena *Robertom Martinsonom* i čuvenim sloganom "*nothing works*" (ništa nije delotvorno u pogledu popravljavanja osuđenih, reintegracije i nadasve sprečavanja povrata). Ovaj američki sociolog priključio se autorskom projektu *Douglas Liptona* i *Judith Wilks* preduzetom u cilju procene efekata rehabilitativnih programa. Troje autora su 1974. godine objavili rezultate istraživanja u studiji *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies*, iznevši krajnje pesimističan stav da ni jedan od 231 proučavanog programa nije dao očekivane efekte u smislu smanjenja povrata.¹⁹ Ovaj teorijski pravac je uticao na dalju sudbinu zatvora, jer ukoliko se već rehabilitativni pristup pokazao kao nedelotvoran, odnosno ukoliko boravak u penalnoj ustanovi realno ne može da doprinese nekom suštinskom popravljaju osuđenih, to implicira da treba makar omogućiti privatnom kapitalu da primeni tržišne zakone i tako ostvari velike uštede za državnu kasu.

Razočarenje u rehabilitativni pristup je prirodno bilo praćeno zalaganjem za strožiju kaznenu politiku. Naime, ukoliko kazna ne služi popravljaju, onda treba bar da bude srazmerna težini delikta. Dugotrajnije kazne, pak, rezultiraju većom gužvom u penalnim ustanovama. U novonastaloj situaciji mnoge od federalnih država u SAD bivaju prinuđene da ubrzano zidaju nove i veće kaznionice za šta opet treba obezbediti finansijska sredstva. Pri tome, građani se takođe slažu da prestupnike treba kažnjavati i lišavati slobode kako bi se garantovala opšta sigurnost i očuvao poredak, ali istovremeno ne žele da se budžetska sredstva preusmeravaju u izgradnju i održavanje zatvora, umesto u zdravstvenu i socijalnu zaštitu, obrazovanje i druge oblasti od društvenog interesa. Zato je još jedan argument za privatizaciju zatvora bio težnja da se putem učešća privatnog kapitala u izvršenju krivičnih sankcija ceo sistem unapredi i učini ekonomičnijim.²⁰

U Velikoj Britaniji, pak, oštrija kaznena politika nije dovela do tako drastične prenaseljenosti zatvora, ali je nakon dugotrajnog i detaljnog razmatranja, odlučeno da se pokuša sa privatizacijom zatvora. I ovde se u privatne kaznionice polagala velika nada, te se očekivalo unapređenje

¹⁸ Za SAD je karakterističan i porast nasilničkog kriminaliteta među maloletnicima od osamdesetih godina prošlog veka-Prema: A. Boutilier, M. Cohen, *Diversion literature review*, prepared for US Department of Justice, Bethesda, 2009, str. 2.

¹⁹ D. L. MacKenzie, *What works in corrections, reducing the criminal activities of offenders and delinquents*, New York, 2006, str. 8-10.

²⁰ D. Pozen, *op.cit.*, str. 264.

čitavog sistema izvršenja zatvorske kazne²¹ i drugih krivičnih sankcija, smanjenje povrata i smanjenje finansijske opterećenosti države. Vlada je takođe želela da putem otvaranja privatnih kaznionica utiče na sindikat zatvorskih čuvara, s obzirom da je on vremenom postao veoma snažan, te da je značajno uticao na ukupnu problematiku izvršenja krivičnih sankcija i na uvećanje državnih rashoda na tom polju. Zanimljivo je da je koncept privatizacije penalnih ustanova opstao i pošto su konzervativci izgubili vlast, te da laburisti nisu pristupili podržavljenju privatnih zatvora iako su u predizbornim kampanjama sredinom devedesetih godina prošlog veka to obećavali.²²

Nisu samo ekonomski, praktični i tehnički razlozi uticali na privatizaciju zatvora. Naime, bilo je i želje da se kazneni sistem konceptijski menja, pa se rađa ideja o tome da će upravo privatizacija izvršenja zatvorske kazne doprineti boljem ostvarivanju rehabilitativnih ciljeva. Ukoliko država nije uspjela da se uspešno izbori sa problemom recidivizma, možda će privatnici u tom smislu primeniti neke napredne tehnike. U tržišnoj privredi svako se bori za sopstveni, što veći, deo kolača, pa bi tako i privatni kapital mogao unaprediti zatvore u želji da što boljim pružanjem usluga ostvari što veću zaradu.

3. Protivljenje privatizaciji zatvorskog sistema

Do sada smo se uglavnom osvrnuli na razloge koji su delimično opravdavali svojevrsnu ekspanziju privatnih zatvora krajem 20. i početkom 21. veka. Kada je, pak, reč o razlozima koji ne govore u prilog uvođenju tržišne logike na teren sankcionisanja kriminaliteta, videćemo da su po tom pitanju kontrargumenti ipak nešto brojniji.

Prvo i osnovno, protivnici privatizacije zatvora ističu da pravo na sankcionisanje društveno opasnih ponašanja kojima se ugrožavaju ključne vrednosti i postulati datog poretka može da pripada samo državi. U tom smislu se pozivaju na teoriju društvenog ugovora, te na velike mislioe poput "http://bs.wikipedia.org/wiki/Tomas_Hobs" \o "Tomas Hobs"-a, "http://bs.wikipedia.org/wiki/John_Locke" \o "John Locke" -a i "http://bs.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Rousseau" \o "Jean-Jacques Rousseau" -a, koji, veoma pojednostavljeno rečeno, smatraju da se svaki građanin odriče dela svoje samostalnosti kako bi legalna i legitimna državna vlast, obezbedila ono što je u svačijem najboljem interesu. Stoga protivnici privatizacije smatraju da je potpuno neprihvatljivo uzurpiranje ovih

²¹ Videti: H. Logan, *Privatizing Prisons: The moral case*, Adam Smith Institute, London, 1987.

²² D. Pozen, op.cit, str. 255, 256.

ovlašćenja od strane bilo kojih instanci koje se ne mogu smatrati polugama zakonito odabrane vlasti. Ova zamerka ipak nije adekvatno utemeljena kada je reč o privatnim zatvorima, jer se gubi iz vida da pravo na izricanje kazne lišenja slobode na preuzima nikakva privatna instanca, već da se nedržavni sektor uključuje isključivo u izvršenje zatvorske kazne. Dakle, sudovi, ili eventualno drugi organi koji su za to ovlašćeni, i dalje u zakonito sprovedenom postupku izriču kaznu za izvršeno krivično delo, a nedržavne strukture učestvuju samo u implementaciji već potpuno definisane kazne. Istini za volju, ne treba gubiti iz vida da, posebno u SAD, postoji mogućnost da penitencijarna administracija putem instituta uslovnog otpuštanja utiče na trajanje zatvorske kazne, mada se i tu zloupotrebe mogu onemogućiti uvođenjem striktnih procedura i nadzornih mehanizama.

Sledeća zamerka tiče se bojazni da bi privatizovanje zatvora moglo nepovoljno uticati na zaštitu ljudskih prava, te uopšte mentalnog i fizičkog integriteta osuđenika. Nažalost, literatura ukazuje na određenu utemeljenost ove bojazni. U tom smislu je situacija u SAD ipak nešto kritičnija no u drugim zemljama koje su odobrile privatizaciju zatvora. Tako je u privatnom zatvoru *Youngstown* u državi Ohajo ubrzo po njegovom otvaranju 1997. godine zabeležena serija incidenata, pa je u kratkom vremenskom periodu čak 19 zatvorenika izbodeno nožem, pri čemu je nažalost bilo i fatalnih ishoda. Smatra se da je ovo bilo posledica neadekvatne klasifikacije zatvorenika, ali i neprimenjivanja nužnih bezbednosnih mera.²³ U julu 1998. godine iz ustanove je pobešlo 6 zatvorenika, među kojima četvorica osuđenih za ubistvo, a u martu 1999. godine je *Corrections Corporation of America*, privatna korporacija koja je upravljala ustanovom, isplatila 1,6 miliona dolara osuđenim koji su podneli tužbu za naknadu štete zbog lošeg tretmana u zatvoru, a potom je *Youngstown* konačno i zatvoren u julu 2001. godine.²⁴ U Velikoj Britaniji je, i pored toga što nije bilo značajnijih zamerki na privatne zatvore u celini, nezavisna komisija utvrdila da u privatnoj ustanovi za maloletne prestupnike u *Ashfieldu* nije postupano u skladu sa posebnim pravilima i procedurama, da su opšti uslovi boravka bili loši, kao i da službenici nisu bili adekvatno edukovani za složene poslove koji su im povereni.²⁵

Ipak, kada je reč o kršenju ljudskih prava, treba biti objektivna pa uočiti da opasnost od kršenja ovih prava podjednako pretili i u državnim penalnim institucijama. Stoga se protiv nepravilnosti treba boriti

²³ R. Mattera, M. Khan. *Corrections Corporation of America: A Critical Look at its First Twenty Years*, Washington, DC, 2003, str. 14.

²⁴ R. Mattera, M. Khan, op. cit, str. 14.

²⁵ HM Chief Inspector of Prisons, *Report on a full announced inspection of HMP & YOI Ashfield 1-5. July 2002*, London, 2002.

organizovanjem odgovarajućih nezavisnih nadzornih komisija koje bi agilno pratile stanje kaznenog sistema. U Velikoj Britaniji je u tom smislu zagarantovana nešto bolja zaštita jer svaki privatni zatvor mora imati unapred određenog nadzornika koji kontinuirano prati stanje u datom zatvoru,²⁶ dok su u SAD stvari daleko fleksibilnije uređene. Tako u SAD postoji *American Correctional Association* (ACA) koja, uglavnom na trogodišnjem nivou, daje licence privatnim penalnim ustanovama, ne baveći se pri tome toliko praksom koja se primenjuje u konkretnoj ustanovi, koliko formalnim pitanjima i poštovanjem izvesnih procedura. Takođe, službenici pomenute asocijacije od privatnih ustanova dobijaju naknadu za izdavanje licence, te se u tom smislu mogu istaći zamerke u pogledu nepristrasnosti ACA.

Konačno, izuzetno bitna zamerka na rad privatnih zatvora tiče se njihove primarne orijentisanosti ka ostvarivanju profita. Naime, privatni zatvor mora da posluje kao i svaka druga kompanija koja želi da se održi na tržištu. Jednostavno, treba smanjiti rashode, a uvećati prihode. Kako prihodi privatnog zatvora jesu sredstva koja država uplaćuje ovim ustanovama po svakom zatvoreniku koji boravi pod njihovim okriljem, to je logično da privatni zatvor nastoji da smesti što veći broj osuđenih lica, a da pri tome što manje troši na zadovoljavanje njihovih potreba. Ovo nas dovodi i do ključne zamerke na rad privatnih zatvora koja se svodi na to da oni ne mare za to da li će se i u kojoj meri zatvorenik resocijalizovati, obučiti za određeno zanimanje, obrazovati i pripremiti za društvenu reintegraciju. Štaviše, privatnim zatvorima ide u prilog da im osuđenici što duže ostanu na smeštaju, a isto tako i da se, pošto jednom napuste ustanovu, što pre i vrate.²⁷

Takođe, u literaturi se ističe kako je sa moralne tačke gledišta neprihvatljivo sticanje dobiti putem učestvovanja u izvršenju zatvorske kazne, imajući u vidu da je u pitanju sankcija kojom se čoveku nesporno nanosi velika patnja.²⁸ Naime, suština izricanja kazne zatvora ogleda se u generalnom i specijalnom preventivnom dejstvu putem koga treba sprečiti buduće kršenje imperativnih i prohibitivnih normi na kojima jedan poredak počiva, te s obzirom na nesporni opšti društveni značaj sankcionisanja kriminaliteta tu oblast ne treba dovoditi u vezu sa ostvarivanjem profita i tržišnim principima. Iako ova zamerka nije u potpunosti neutemeljena, ona ipak ne stoji na čvrstim nogama. Ljudi privređuju pružanjem različitih usluga koje su u datom sistemu neophodne i ukoliko se takve usluge obavljaju u skladu sa zakonom u njima ne bi trebalo tražiti naznake nemoralnosti.

²⁶ D. Pozen, op.cit, str. 276, 277.

²⁷ T. Pratt, J. Maahs, op.cit, str. 359.

²⁸ Y. Jewkes, J. Bennet, op. cit, str. 230.

4. Aktuelno stanje

Danas celokupnim tržištem privatnih zatvora gospodare dve velike korporacije. U pitanju su *Corrections Corporation of America (CCA)* i *GEO Group INC*. CCA je osnovana 1983. godine, posluje pre svega na teritoriji SAD, a tokom 2010. godine je ostvarila prihod od 1,67 milijardi dolara.²⁹ *GEO Group INC* je nastala transformisanjem dobro poznate *Wackenhut Corrections Corporation* koja posluje još od 1984. godine i trenutno kontroliše 118 penalnih ustanova, među kojima su, pored ustanova u SAD, i zatvori u Australiji, Južnoj Africi i Velikoj Britaniji.³⁰ U 2010. godini *GEO Group INC* je ostvarila prihod od 1,27 milijardi dolara. O velikom privrednom potencijalu ovih kompanija svedoči i to što je tokom 2011. godine *GEO Group INC* sebi pripojila preduzeće *Cornell Companies*, čije su pojedine frakcije prešle u oblast krivičnih sankcija koje se izvršavaju na nivou lokalne zajednice.³¹ Borba kompanija za prevlast na "privatnom zatvorskom tržištu" zapravo ukazuje na atraktivnost ove oblasti, a činjenica da su celo tržište zauzele samo dve gigantske kompanije govori o ozbiljnosti sa kojom se one zalažu za svoju poziciju, kao i o tome da privatizacija zatvora svakako ima svoju budućnost.

Zanimljivo je da privatni zatvori opstaju, pa i intenziviraju svoju delatnost, i u aktuelnom trenutku, bez obzira na to što je na globalnom nivou ipak prevashodno zastupljen trend primene krivičnih sankcija koje ne podrazumevaju institucionalizaciju, odnosno lišenje slobode. Tako se Ujedinjene nacije zalažu za što širu i potpuniju implementaciju Standardnih minimalnih pravila za mere alternativne institucionalnom tretmanu (*Tokijska pravila*),³² insistirajući na izbegavanju zatvorske kazne u svim slučajevima u kojima je to iole prihvatljivo. Takođe, sve više se govori i o primeni koncepta restorativne pravde, koji takođe potiskuje kaznu lišenja slobode u drugi plan. Kako su opisane tendencije nepovoljne po interese i budućnost privatne zatvorske industrije, u literaturi se sve češće navodi da privatni kapital ne preza od lobiranja, ali ni od nekih nedozvoljenih oblika uticanja na nosioce vlasti u cilju očuvanja sopstvenih pozicija. Ovakav trend je pre svega prisutan u SAD,³³ mada privatni zatvori upravo u ovoj državi mogu da računaju na relativno stabilno tržište s obzirom na konstantno prisutan trend

²⁹ P. Ashton, *Gaming the system: How the political strategies of private prison companies promote ineffective incarceration policies*, Justice Policy Institute, Washington, D.C, 2011, str. 7.

³⁰ P. Ashton, op. cit, str. 8.

³¹ P. Ashton, op. cit, str. 9.

³² Usvojena 14. decembra 1990. godine Rezolucijom Generalne skupštine br. 45/110

³³ P. Ashton, op. cit, str. 10-12.

povećavanja ukupne zatvoreničke populacije bez obzira na globalne kriminalnopolitičke tendencije.

I pored načelnog opredeljivanja za što manju zastupljenost zatvorskih kazni, privatni zatvori imaju svoju jasno definisanu i relativno bezbednu poziciju. Iako se nisu obistinile pretpostavke iz osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka o budućoj kontinuiranoj ekspanziji privatnog zatvorskog sistema, danas je zastupljen nezanemarljiv broj privatnih penalnih ustanova, s tim što SAD apsolutno prednjače po brojnosti ovakvih institucija. Tako je tokom 2002. godine 5,8% od ukupnog broja zatvorenika boravilo u privatnim zatvorima,³⁴ što s obzirom na veliki broj zatvorenika u SAD nije zanemarljivo učešće.

S obzirom da je od osnivanja prvih privatnih zatvora prošlo više od dvadeset godina, u ovom trenutku već ima mesta sumiranju izvesnih efekata njihovog rada i poslovanja. U literaturi se prevashodno ističe da opšti utisak nije osobito impresivan. Zapravo, ispostavilo se da privatni zatvori nisu doneli neki poseban pomak na polju izvršenja krivičnih sankcija, ali i da isto tako ne predstavljaju ni odveć veliko razočarenje. Posle prvobitnog velikog interesovanja i ubrzanog otvaranja novih zatvora, došlo je do svojevrsne stagnacije i smirivanja aktivnosti, a neke institucije su vremenom i zatvorene.

Što se tiče samog kvaliteta usluga koje su pružane putem privatnih zatvora, ni tu se ne može govoriti o nekim izrazito pozitivnim ili negativnim impresijama. Iako su se mnogi pribojavali da će doći do drastičnog kršenja ljudskih prava, situacija po tom pitanju ni u jednom momentu nije izmakla kontroli. Štaviše, sva ona nezadovoljstva i zamerke koje osuđenička populacija ima na tretman u državnim ustanovama ponavljaju se, sa manjim ili većim razlikama, i u privatnom sektoru.

Na kraju, što je najznačajnije, privatni zatvori nisu uspeali da naprave iskorak u pravcu uspešnijeg suzbijanja recidivizma, iako su velike nade polagane u njihov potencijal po tom pitanju. Tako su postignuti efekti kada je u pitanju povratništvo podjednako nezadovoljavajući, kako kada su u pitanju državne penalne institucije, tako i privatne ustanove. Treba imati u vidu da se u literaturi neretko ističe da nema dovoljno relevantnih komparativnih istraživanja na osnovu čijih bi se rezultata pouzdanije mogli izvoditi zaključci o uspešnosti rada privatnih ustanova, sa jedne strane i državnih, sa druge.³⁵ U tom se smislu čak češće ističe nedostupnost podataka

³⁴ W. Bales, L. Bedard et al, "Recidivism of public and private state prison inmates in Florida", *Criminology and public policy*, 4/1, 2005, str. 58.

³⁵ W. Bales, L. Bedard et al, op. cit, str. 59.

koji se tiču upravo državnih institucija, ali i brojni tehnički i metodološki problemi koji inače prate ovu vrstu istraživanja.

Značajan deo argumentacije onih koji su se protivili privatizaciji zatvora ticao se bojazni da će, usled izražene želje za sticanjem što većeg profita, zatvorenici u privatnim ustanovama biti lišeni mnogih rehabilitativnih sadržaja, edukativnih programa, programa za sticanje stručnih kvalifikacija i uopšte drugih sadržaja od kojih bi mogli uživati nezanemarljive blagodeti. Literatura međutim ukazuje na neosnovanost ovakvih zamerki. Naime, po pitanju pružanja pomenutih usluga situacija nije osobito sjajna ni u državnim ustanovama, pa privatni zatvori na tom polju nisu manifestovali bitno slabije rezultate, a pokazalo se čak i da su pojedine privatne ustanove u ovoj oblasti otišle koji korak dalje od državnih institucija.³⁶

5. Završna razmatranja

Iz izloženog sumarnog prikaza istorijata i sadašnjosti privatnih zatvora neminovno proizlazi nekoliko bitnih zaključaka. Prvo, privatni zatvori se nisu pokazali i dokazali kao veliko penološko otkriće koje će izazvati dugo očekivanu revoluciju na polju izvršenja kazne lišenja slobode. Međutim, ni crne slutnje onih koji su smatrali da će se ovom privatizacijom grubo kršiti ljudska prava takođe nisu realizovane. Štaviše, vreme je pokazalo da su svi oni problemi sa kojima se susreću državni zatvori, manje ili više, svojstveni i privatnim ustanovama. Dalje, nakon početnog većeg interesovanja, u periodu od početka 21. veka pa nadalje primećuje se blago opadanje pažnje kako državnih aktera tako i privatnog sektora, odnosno ne dolazi do značajnije izgradnje novih privatnih kaznionica, a neke već postojeće prestaju da funkcionišu. Takođe, primetno je da se među privatnim kompanijama zainteresovanim za ovu oblast dogodila svojevrsna prirodna selekcija, te da su dve najjače kompanije, *Corrections Corporation of America* i *GEO Group INC*, preuzele na sebe vođenje čitavog, nazovimo ga tako, biznisa. Konačno, može se očekivati da će neka nova ulaganja privatnog kapitala u budućem periodu biti orijentisana ka novijim, alternativnim oblicima krivičnih sankcija, odnosno ka penalnim merama koje se realizuju na nivou društvene zajednice, o čemu svedoči primer *Cornell Companies*.

Slažemo sa konstatacijom na koju se sve češće nailazi u literaturi, a koja se zapravo svodi na to da se pri eksperimentisanju sa privatnim zatvorima nije adekvatno iskoristilo ključno preimućstvo koje principi tržišnog poslovanja nose sa sobom. To preimućstvo se tiče spremnosti

³⁶ Tako: D. J. D'Amico, "The Business Ethics of Incarceration: The Moral Implications of Treating Prisons Like Businesses", *Reason Papers*, 31, 2009, str. 131.

privrednih subjekata da uspješnije i efikasnije obavljaju svoju delatnost, te da nadmaše konkurenciju, ukoliko će takav trud biti nagrađen većim profitom. Nažalost, suština poslovanja privatnih zatvora je redukovana na ostvarivanje dobiti koja potiče iz dnevne naknade koju država daje po svakom zatvoreniku koji boravi u penalnoj ustanovi. Stoga su privatne kaznionice pre svega orijentisane ka što ekonomičnijem pružanju usluga u vezi sa smeštajem, ishranom i bezbednim čuvanjem zatvorenika, svakako uz poštovanje odgovarajućih tehničkih standarda i procedura. Međutim, van polja interesovanja onih koji upravljaju privatnim kaznenim ustanovama ostaju neka mnogo značajnija pitanja koja su od daleko većeg opšteg društvenog interesa. Ta pitanja se tiču suzbijanja recidivizma i omogućavanja što uspješnije i potpunije reintegracije osuđenih lica po napuštanju zatvora. Kao što je dobro poznato, ni državni zatvori ne ostvaruju zadovoljavajuće rezultate na ovom polju, te je u tom smislu jedan od razoga zašto se pristupilo privatizaciji bila upravo želja da se znatno poboljšaju rehabilitativni programi i programi za edukaciju i stručno osposobljavanje zatvorenika. Po tom pitanju nisu postignuti značajniji uspesi, a uzrok se, između ostalog, krije u tome što još uvek ne postoje metode za kvantifikovanje uspeha u rehabilitaciji, te samim tim nema ni primene mehanizama putem kojih bi se nagradile one prakse koje su se pokazale kao efikasne. Kako u suštini nema nikakvih podsticajnih mera čija bi primena navela privatne zatvore da poboljšaju kvalitet sopstvenog rada, to se kvalitativni napredak može bazirati samo na entuzijazmu i dobroj volji onih koji u ovoj oblasti rade. Otuda, pri sadašnjem stanju stvari, privatnom zatvoru sa finansijske tačke gledišta ide u prilog da u svakom momentu ima što više zatvorenika, da izdržavanje kazne traje što duže i da se zatvorenicima što pre vrata na izdržavanje neke nove kazne.

LITERATURA

- Ashton P., *Gaming the system: How the political strategies of private prison companies promote ineffective incarceration policies*, Justice Policy Institute, Washington, D.C, 2011.
- Bales W., Bedard L. et al, "Recidivism of public and private state prison inmates in Florida", *Criminology and public policy*, 4/1, 2005, str. 57-82.
- Boutiler A., Cohen M., *Diversion literature review*, prepared for US Department of Justice, Bethesda, 2009.
- D'Amico D. J., "The Business Ethics of Incarceration: The Moral Implications of Treating Prisons Like Businesses", *Reason Papers*, 31, 2009, str. 125-147.

- Jewkes Y., Bennet J., Dictionary of prisons and punishment, Devon, 2008.
- Logan H., Privatizing Prisons: The moral case, Adam Smith Institute, London, 1987.
- MacKenzie D.L., What works in corrections, reducing the criminal activities of offenders and delinquents, New York, 2006.
- Mattera R., Khan M., Corrections Corporation of America: A Critical Look at its First Twenty Years, Washington, DC, 2003.
- Miller D. W., "The Drain of Public Prison Systems and the Role of Privatization: An Analysis of State Correctional Systems", ProQuest Discovery Guides, February 2010, dostupno na; www.csa.com/discoveryguides/prisons/review.pdf.
- Nikolić Z., "Nacionalne, kulturološke i filozofskopravne karakteristike zatvorskih sistema (uporedna analiza)", Strani pravni život, 2, 2009, str. 271-290.
- Pozen D., "Managing a correctional marketplace: prison privatization in the United states and the United kingdom", Journal of Law & Politics, 19, 2003, str. 253-282.
- Pratt T., Maahs J., "Are private prisons more cost-effective than public prisons? A meta-analysis of evaluation research studies", Crime and Delinquency, 45, 1999, str. 358-371.
- Skolnick A., "Runaway Prison Costs Trash State Budgets", The Fiscal Times, februar 2011.
- Stolzenberg L., D' Alesio S., "Three strikes and you're out, The impact of California's new mandatory sentencing law on serious crime rates", Crime & Delinquency, 43/4, 1997, str. 457-469.
- Schmitt J., Warner K., Gupta S., The high budgetary cost of incarceration. Washington DC, 2010.
- Hallett M. A., Private prisons in America: a critical race perspective, Chicago, 2006.
- Harding R., "Private Prisons in Australia: The Second Phase", Trends & Issues in crime and criminal justice, 84, 1998.
- HM Chief Inspector of Prisons, Report on a full announced inspection of HMP & YOI Aashfield 1-5. July 2002, London, 2002.

Milica Kovačević; MA,
Faculty of Special Education and Resocialization,
Belgrade

PRIVATE PRISONS

The paper discusses the process of prison privatization, which has been the topic of ongoing discussion for decades, especially in the USA. The reasons that justify prison privatization are the urge to cut the cost of imprisonment and the need to solve the problem of "prisons" and to reduce the inmate recidivism. Opponents of prison privatization have pointed out that allowing companies to profit from punishment is unacceptable on moral grounds and that there is a significant risk of human rights violations. Ofcourse, those in favour of prison privatization do not agree.

The author concludes that private prisons have ensured their place in the modern system of criminal sanctions, although, contrary to expectations, they have not achieved significant successes in their work.

Keywords: *private prisons; overbooking; penal policy; recidivism*